

прегледни рад
достављен рад: 28.10.2022.
прихваћен за објављивање: 02.12.2022.
УДК 341.321-053.2

Александра ТОРОМАН*

СТАТУС И ПРАВА ДЕЦЕ У ОРУЖАНИМ СУКОБИМА

Апстракт

На неке категорије лица оружани сукоби остављају теже последице с обзиром на њихов специфичан положај и њихову рањивост, а то су деца. Због тога, они треба да уживају посебну заштиту. Разлог лежи у томе што се у току оружаних сукоба неретко дешава да деца, не само што представљају жртве, буду предмет манипулација и искоришћавања на различите начине. Па тако, у неким ситуацијама деца чак постану регрутована како би и они вршили кривична дела која представљају најтежа кршења међународног хуманитарног права. Оваква врста ангажовања, која је данас широко распрострањена, ствара дуготрајне последице у психолошком, физичком и друштвеном сазревању деце. Све чешћа појава указала је на потребу да се ова категорија лица заштити на међународном нивоу, доносећи документе који ће побољшати статус деце. Такође, међународни механизми, који својим ставовима утичу на међународну заједницу, допринели су тако што су креирали нова правила уз помоћ којих се обезбеђује положај деце. На пример, сматра се да присилна регрутација деце млађих од 18 година и њихово укључивање у оружани сукоб представља један од најгорих облика дечијег рада. Са друге стране, ангажовање деце млађих од 15 година представља ратни злочин у складу са многобројним међународним документима, као што је Римски статут Међународног кривичног суда.

Кључне речи: деца; међународно хуманитарно право; оружани сукоби.

1. УВОД

Употреба силе је забрањена Повељом Уједињених нација и она представља когентно правно правило. Уколико до оружаног сукоба ипак дође, потребно је да се он у што већој мери хуманизује, односно да се заштите основна права припадника сукобљених страна, као и цивила. Оружани сукоби несумњиво остављају за собом различите последице. Неке од њих имају лакше,

* Студент докторских студија, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, aleksandra.toroman@outlook.com.

неке теже дејство па и у зависности од тога одређене категорије лица погађају на специфичан начин, а то су управо деца. Зато тим лицима треба да се посвети већа пажња јер одређени степен заштите постоји, али он није довољан и треба га константно побољшавати. Механизми унапређивања дечје заштите јесу међународни документи који датирају још од 1949. године и који своје постојање оправдавају чињеницом да деца имају специфичан положај у друштву и да су посебно рањиви. У другој половини XX века донете су конвенције из области људских права и међународног хуманитарног права, које подижу ниво заштите деце, како у оружаним сукобима, тако и ван њих.

У овом раду посебна пажња биће посвећена анализи ових правила која се примењују у оружаним сукобима и имају одређене посебности у односу на општу заштиту права деце. Такође, у раду ће бити приказана најважнија пресуда из ове области, а која би требало да представља увод у ефикаснију међународну кривичноправну заштиту деце и процесуирања, на међународном плану, лица одговорних за њихово кршење. Посебно поглавље рада ће обухватити угроженост права деце у оружаним сукобима и то само поједине аспекте штетних последица ових сукоба по децу. На тај начин, сагледавањем позитивноправних решења у међународном праву и након њихове анализе, могуће је и предложити нека нова решења којима би се унапредила заштита деца у оружаним сукобима.

2. ЗАШТИТА ПРАВА У МЕЂУНАРОДНИМ ДОКУМЕНТИМА

Како се повећава броја оружаних сукоба широм света, тако се и повећава број деце која су њихове жртве чак и у данашње време. Велики број деце је укључен у сукобе са једне стране, а са друге стране они трпе насиље, бивају убијени или пак немају право на образовање.¹ Такође, оправданост додатне заштите посебно деце произилази из физичке угрожености деце и њихове релативне економске, политичке и војне немоћи у ситуацијама оружаног сукоба.² Постоје мишљења да је заштита деце од последица оружаних сукоба морални императив, правна одговорност и питање

¹ Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Mrs Fatou Bensouda, on the International Day against the use of Child Soldiers: "Children are especially vulnerable. We must act to protect them", доступно на: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=200212-otp-statement-child-soldiers>, посећено дана 12.10.2022. године.

² К. Hanson, "International Children's Rights and Armed Conflict, *Human Rights and International Legal Disclosure*, No. 40, 2011, 44.

међународног мира и безбедности.³ Развојем међународног права јавила се потреба за заштитом деце на једном вишем нивоу, али се њихова заштита на међународном плану доводи у питање.⁴

Најважнији извори права који се баве овом проблематиком су обичајно хуманитарно право, Женевске конвенције и Додатни протоколи, Конвенција о правима детета,⁵ Римски Статут Међународног кривичног суда,⁶ Резолуција 1261 Савета безбедности Уједињених нација, Афричка повеља о правима и добробити детета.⁷ Резолуција Савета безбедности важна је јер је установила шест грубих кршења права деце у току оружаних сукоба. Они се односе на убијање и сакаћење деце, регрутовање или коришћење деце као војнике, сексуално насиље над децом, нападе на школе и болнице и ускраћивање хуманитарног приступа деци.⁸ Штавише, истакнуто је да забрана насиља над цивилима, укључујући децу, а посебно забрана убиства, сакаћења, окрутног поступања и мучења представља начело међународног обичајног права, које има универзалну примену,⁹ а односи се на све ситуације оружаних сукоба.¹⁰ Заједнички члан 3 Женевских конвенција, који је извор ове заштите, не дозвољава изузетке и обавезујући је и за владине оружане снаге и за недржавне оружане групе.¹¹ Овим чланом се деци гарантује право да се према њима макар

³ The Six Grave Violations Against Children During Armed Conflict: The Legal Foundation, доступно на https://childrenandarmedconflict.un.org/publications/WorkingPaper-1_SixGraveViolationsLegalFoundation.pdf, посећено дана 12.10.2022. године.

⁴ S. Maslen, S. Islamshah, „Revolution not Evolution: Protecting the rights of children in armed conflict in the new millennium, Children’s Rights in Conflict and Peace“, The Society for International Development, *SAGE Publications*, London, 2000, 28.

⁵ Convention on the Rights of the Child - Конвенција о правима детета, United Nations, General Assembly Resolution 44/25, 20 November 1989.

⁶ The Rome Statute of the International Criminal Court - Римски Статут, Rome, 17 July 1998.

⁷ M. Jončić, „Zaštita posebnih kategorija lica u oružanim sukobima“, *Bibliid* Vol. LXVI, br. 3-4, 2014, 310.

⁸ The Six Grave Violations Against Children During Armed Conflict, *op.cit.*, 14.

⁹ J.M. Heckaerts, L. Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law, Vol. I: Rules*, Cambridge, 2005, 195.

¹⁰ Security Council Resolution 1261 - Резолуција Савета безбедности 1261, United Nations, adopted by the Security Council an its 4037th meeting, on 25 August 1999.

¹¹ Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field of 12 August 1949 - Женевска конвенција о побољшању положаја рањеника и болесника у оружаним сукобима, члан 3; Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea of 12 August 1949 - Женевска конвенција о побољшању положаја рањеника, болесника и бродоломника оружаних снага на мору, члан 3; Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War of 12 August 1949 - Женевска конвенција поступању са ратним заробљеницима, члан 3; Geneva Convention relative to

поступа хумано, као и да њихови животи и личност не би требали да буду предмет насиља нити окрутног поступања.¹² Ипак, постоје и стручњаци који сматрају да члан 3 ових Конвенције представља неадекватну заштиту хуманитарних права у оружаним сукобима, односно заштиту деце.¹³

2.1. Женевске конвенције и додатни Протоколи

Женевске конвенције, односно женевско право, сматрају се општим нормативним оквиром који се тичу положаја деце и њиховом заштитом на међународном нивоу.¹⁴ Основна заштита гарантује се појединим члановима, као што је, на пример, члан 14 који прописује да се направе одређене безбедне зоне, места на којима би рањени, болесни, деца испод 15 година, итд. били смештени. Такође, члан 38 је важан јер се страна деца млађа испод 15 година и мајке са децом млађом од 7 година изједначају са држављанима домаће државе, односно они имају “специјалан положај”.¹⁵

Са друге стране, поред многобројних чланова самих Женевских конвенција, корак даље представљају Додатни протоколи.¹⁶ Па се тако, чланом 77 став 2 Додатног Протокола I прописује да су државе уговорнице дужне да предузму све мере како деца која нису навршила 15 година не би директно учествовала у сукобима, али чак и да до тога дође, они и даље треба да уживају посебну заштиту, без обзира на то да ли су ратни заробљеници.¹⁷ Из тог разлога, може се рећи да је намера аутора члана 77 става 2 да децу млађу од 15 година задржи ван оружаног сукоба, као и да од њих не требало захтевати да врше одређене услуге, као што је прикупљање и преношење информација у

the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949 - Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата, члан 3.

¹² D. Plattner, “The Protection of Children in international humanitarian law”, *International Review of Red Cross*, No. 240, 1984, 140.

¹³ C. Cantrell, “Civilian Protection”, *International Law Journal*, No. 11, 1976, 310; C.C. Maher, “The Protection of Children in Armed Conflict: A Human Rights Analysis of the Protection Afforded to Children in Warfare”, *Boston College Third World Law Review*, No. 2, 1989, 303.

¹⁴ S. Singer, “The protection of children during armed conflict”, *International Review of Red Cross*, No. 252, 1986, 136.

¹⁵ R.K. Dixit, “Special Protection of Children During Armed Conflicts Under the Geneva Convention Regime”, *ISIL Yearbook of International Humanitarian and Refugee Law*, No. 2, 2001, 17.

¹⁶ J. Kupper, “International Law Concerning Child Civilians in Armed Conflicts”, *Clarendon Press*, Vol. 92, 1997, 802.

¹⁷ Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts - Додатни протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба - Додатни Протокол I, 8 June 1977, члан 77 (2).

војне сврхе, транспорт оружја и муниције или обезбеђивање залиха.¹⁸ Такође, овим Протоколом се предвиђа да се смртна казна неће примењивати према особама млађим од 18 година.¹⁹

Додатни Протокол II значајан је из разлога што прописује полазне гаранције поступања према лицима која не учествују у сукобима,²⁰ што значи да се и он састоји из низа одредби које се односе на заштиту деце у оружаним сукобима.²¹ Члан 4 став 3 (б) утврђује да деца испод 15 година “неће бити регрутована у оружане снаге или групе, нити ће им се дозволити да учествују у непријатељствима.”²² Такође, исти члан се састоји од мера помоћи, васпитања, пружања неге, итд.²³ што јасно указује на сличности одредби и мера које прописује Додатни Протокол I. Али са друге стране, Протокол II не користи реч “директно” - када се односи на учествовање у сукобима, за разлику од Протокола II.²⁴

2.2. Конвенција о правима детета

Још један значајан документ који се бави овом проблематиком сматра се Конвенција о правима детета из 1989. године. Можемо рећи да ова Конвенција следи иста правила која се односе на положај и заштиту деце као што је то прописано Универзалном декларацијом о људским правима, Међународним пактом о грађанским и политичким правима, као и Међународним пактом о економским, социјалним и културним правима.²⁵ Посебност Конвенције о правима детета огледа се у чињеници да предвиђа да дете треба да ужива посебну заштиту, што подразумева и правну заштиту, узимајући у обзир његову незрелост, физичког и менталног карактера.²⁶ За

¹⁸ Y. Sandoz, C. Swinarski, B. Zimmermann, *Commentary on Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Geneva: International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publications, 1987, 925.

¹⁹ Додатни Протокол I, члан 77 (5).

²⁰ Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts - Додатни Протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба - Додатни Протокол II, 8 June 1977, члан 4.

²¹ L. Moir, *The Law of Internal Armed Conflict*, Cambridge University Press, 2002, 90.

²² Додатни Протокол II, члан 4 (3)(b).

²³ Додатни Протокол II, члан 4.

²⁴ O. Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court: Observer's Notes*, Beck/Hart, 2008, 470.

²⁵ A.J.M. Delissen, *Legal Protection of Child-Combatant after the Protocols: Reaffirmation, Development or a Step Backwards*, у A.J.M. Delissen, G.J. Tanja, *Humanitarian Law of Armed Conflict-Challenges Ahead: Essays in Honour of Frits Kalshoven*, Martinus Nijhoff Publishers, 1991, 154.

²⁶ Конвенција о правима детета, Преамбула.

потребе Конвенције, дете је “свако људско биће које није навршило 18 година живота, уколико се, по закону који се примењује на дете, пунолетство не стиче раније.”²⁷ Поред многобројних чланова који се односе на мере за заштиту деце, један од најважнијих је члан 38. Он се односи на обавезе држава чланица да поштују правила која се односе на заштиту деце, као и на то да су дужне да предузму све мере да деца која немају 15 година ни на који начин не учествују директно у сукобима.²⁸ Са друге стране, овај члан је и критикован из разлога што као минималну старосну границу за учешће деце у непријатељствима и њихово регрутовање у оружане снаге поставља 15 година.²⁹ Такође, сматра се и да члан 38 није иновативан и да он само захтева од држава да предузму одређене кораке, односно мере, али им не намеће апсолутну обавезу.³⁰ Из тога се може закључити да он прописује већ познати минимум заштите права деце, али на необавезујући начин.

2.3. Афричка повеља о правима и добробити детета

Афричка повеља о правима и добробити детета је важан регионални документ из разлога што представља међународни уговор и што је њиме померена старосна граница заштите деце.³¹ Према члану 2 ове Повеље дете се дефинише као људско биће које има мање од 18 година.³² Такође, и овом Повељом је прописано да свака држава треба да осигура да ниједно дете не учествује директно у непријатељствима и посебно да предузме све потребе мере заштите како би се спречила регрутација деце.³³ Посебност ове Повеље се огледа у прописивању старосне границе деце испод 18 година за њихово регрутовање у поређењу са Конвенцијом о правима детета где је предвиђена граница испод 15 година.

²⁷ Конвенција о правима детета, члан 1.

²⁸ Конвенција о правима детета, члан 38 (1) и (2).

²⁹ J. Kuper, *Children and Armed Conflict: Some Issues of Law and Policy*, у D. Fottrell, *Revisiting Children's Rights: 10 Years of the UN Convention on the Rights of the Child*, The Hague, Kluwer Law International, 2000, 107.

³⁰ C. Hamilton, T.A.El-Haj, “Armed Conflict: The Protection of Children under International Law”, *The International Journal of Children's Rights*, No. 5, 1997, 36.

³¹ Т. Шурлан, “Правни статус и заштита деце у оружаним сукобима - нове тенденције”, *Безбедност*, Београд, бр. 3, 2012, 126.

³² African Charter on the Rights and Welfare of the Child - Афричка повеља о правима и добробити детета, Organisation of African Unity, 01 July 1990, члан 2.

³³ Афричка повеља о правима и добробити детета, члан 22.

2.4. Статут Међународног кривичног суда

Наведене разлике су покушане да буду превазиђене доношењем Римског статута Међународног кривичног суда 1998. године (у даљем тексту Римски статут),³⁴ донет на Римској конференцији 1997. године. Тачније, државе чланице³⁵ Римског статута усагласиле су се по питању старосне границе регрутоване деце као што су и криминализовале такво понашање као ратни злочин.³⁶ Из тог разлога, Римски статут се може назвати првим документом који регрутовање и злоупотребу деце подиже на један виши ранг.³⁷ У моменту одржавања Римске конференције било је нејасно да ли се регрутовање и злоупотреба деце у непријатељствима већ искристалисало у злочин према међународном обичајном праву, и ако јесте, у којој мери.³⁸ Мишљења су била подељена.³⁹ Жалбено веће суда за Сијера Леоне сматрало је да је регрутовање деце већ постојало као злочин као део обичајног права, док је судија Цефри Робертсон био мишљења да коришћење деце није било део међународног кривичног права све до доношења Римског статута.⁴⁰ Међутим, овако подељена мишљења не оповргавају чињеницу да је регрутовање и коришћење деце злочин од 01. јула 2002. године, када је Римски статут ступио на снагу и почео да важи за државе над којима је Међународни кривични суд засновао своју надлежност.⁴¹

Ратни злочин, између осталог, представља и регрутовање деце млађе од 15 година у оружане снаге или групе, као и коришћење деце за активно учествовање у оружаним сукобима, на међународном⁴² и националном нивоу.⁴³ Али активно учествовање у оружаним сукобима не подразумева само директно учествовање у борби, него и извиђање, саботажу, шпијунирање и

³⁴ Римски Статут.

³⁵ Постоји 123 државе чланице Римског Статута. Списак држава доступно на https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=585, посећено дана 24.10.2022. године.

³⁶ International Criminal Court, Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, ICC-01/04-01/06, Judgement, 14 March 2012, параграф 569.

³⁷ R. Graf, "The International Criminal Court and Child Soldiers - An Appraisal of Lubanga Judgment", *Journal of International Criminal Justice*, No. 10, 2012, 953.

³⁸ G. Werle, *Principles of International Criminal Law*, The Hague, TMC Asser Press, 2009, 331.

³⁹ D. Happold, "Children Participating in Armed Conflict and International Criminal Law", *Human Rights and International Legal Disclosure*, No. 5, 2011, 100.

⁴⁰ Special Court for Sierra Leone, Prosecutor v. Sam Ninga Norman, SCSL-2004-14-AR72(E), Decision on Preliminary Motion based on lack of jurisdiction, Dissenting Opinion of Justice Robertson, 31 May 2004, параграфи 45-47.

⁴¹ J.M. Henckaerts, L. Doswald-Beck, *op.cit.*, 482.

⁴² Римски Статут, члан 8(2)(b)(xxvi).

⁴³ Римски Статут, члан 8(2)(e)(vii).

коришћење деце као курира, мамаца или на војним контролним пунктовима.⁴⁴ Најбољи пример нам илуструје случај Лубанга који је вођен пред Међународним кривичним судом, када је Лубанга био оптужен, а касније и осуђен, за ратни злочин, односно члан 8(2)(b)(xxvi) Римског статута.⁴⁵ Наиме, Лубанга је био командант и оснивач групе “the Union Patriotique des Congolais” која је била позната по томе што је користила малу децу за учешће у оружаним сукобима у виду борбе, кувања, чишћења, шпијунирања и коришћења као сексуалних робова.⁴⁶ Био је блиско укључен у доношење разних одлука о политици запошљавања и активно је подржавао иницијативе за регрутацију, на пример држањем говора локалном становништву и регрутима. У једном од својих говора он је охрабривао децу, укључујући и оне млађе од 15 година, да се придруже војсци, али је и лично користио децу млађу од 15 година међу својим телохранитељима. Суд је закључио да су ови доприноси Лубанге, узети заједно, били од суштинског значаја за заједнички план који је резултирао регрутацијом девојчица и дечака млађих од 15 година и њиховом употребом за активно учешће у непријатељствима.⁴⁷

3. УГРОЖЕНОСТ ПРАВА ДЕЦЕ У ОРУЖАНИМ СУКОБИМА

Оружани сукоби могу да оставе трајне последице по децу, с обзиром на чињеницу да могу озбиљно нашкодити њиховом физичком, друштвеном и психолошком сазревању. Па тако, могу утицати и на укупан развој и стабилност детета, односно на нормалан развој детињства.⁴⁸ Неке од битних последица оружаних сукоба по децу су појава деце војника, убијање и сакаћење деце, сексуално насиље над децом, напади на школе и болнице, отмице деце и остале последице у које спадају потхрањеност, болест и недостатак здравствене заштите, дуготрајно оштећење менталног здравља деце, губитак образовања, дечји брак, итд.⁴⁹ Међутим, за потребе овог рада детаљно ће бити описане само неке од њих.

⁴⁴ Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court, United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court, 14 April 1998, 21.

⁴⁵ International Criminal Court, Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, ICC-01/04-01/06, Decision on the confirmation of charges, 29 January 2007, conclusions.

⁴⁶ R. Graf, *op.cit.*, 951.

⁴⁷ International Criminal Court, Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, ICC-01/04-01/06, Judgement, 14 March 2012, параграф 1356.

⁴⁸ S. Maslen, “Relevance of the Convention on the Rights of the Child to Children in Armed Conflict”, *Transnational Law and Contemporary Problems*, No. 2, 1996, 332.

⁴⁹ C. Djeddah, “Children and armed conflict”, *World Health*, No. 6, 1996, 12-13.

3.1. Деца-војници

Иако се сматрало да нису деца емоционално и физички способна да изврше суштинске задатке како би били војници или борци, открићем оружја који су једноставни за употребу појављују се идеје о коришћењу деце у оружаним сукобима, односно деца-војници.⁵⁰ Разлог за постојањем оваквих идеја лежи у чињеници да се деца лакше врбују, застрашују, узимајући у обзир околност да они слушају ауторитете и им нису довољно развијени морални стандарди.⁵¹ Такође, деца представљају јефтинију снагу јер је за њих потребно да се обезбеди мање хране и опреме, као и јефтиније оружје којима ће се они служити.⁵²

У оквиру UNICEF-а деца-војници се дефинишу као свака особа млађа од 18 година која је део било које врсте редовних или нередовних оружаних снага или оружаних група у било ком својству, укључујући и куваре, портире, гласнике и оне који прате такве групе. Они чувају и прикупљају информације, пружају медицинску помоћ, обављају кућне послове, носе залихе, помагају у пљачкању села, учествују у отмици и обуци друге деце.⁵³ Укључује и девојчице регрутоване у сексуалне сврхе и присилни брак. Не односи се, дакле, само на дете које носи или је носило оружје.⁵⁴

Са једне стране, деца-војници представљају починиоце најтежих злочина као што су мучење, силовање и убијање других војника и цивила али и истовремено ова деца су жртве регрутовања против своје воље.⁵⁵ Због тога, ова ситуација изазива много дилема, као што су статус овакве деце и могућности њиховог кривичног гоњења. Постоје мишљења да деца-војници треба да одговарају за извршење кривичних дела ради сатисфакције њихових жртава, али са друге стране, они нису досегли одређену зрелост да би

⁵⁰ J. McBride, *The War Crime of Child Soldier Recruitment*, The Hague, Asser Press, Springer, 2014, 5.

⁵¹ Justice and Reconciliation Project, *Complicating Victims and Perpetrators in Uganda: On Dominic Ongwen*, JRP Field Note 7, 2008, 15.

⁵² E. Schauer, T. Elbert, "The Psychological Impact of Child Soldiering", *Springer*, 2010, 311.

⁵³ N. Quenivet, "Does and Should International Law Prohibit the Prosecution of Children for War Crimes", *The European Journal of International Law*, No. 2, 2017, 434.

⁵⁴ Cape Town Principles And Best Practice On The Prevention Of Recruitment Of Children Into The Armed Forces And Demobilization And Social Reintegration Of Child Soldiers In Africa, 30 April 1997, доступно на <https://openasia.org/en/wp-content/uploads/2013/06/Cape-Town-Principles.pdf>, посећено дана 26.10.2022. године.

⁵⁵ M. Happold, "Child Soldiers: Victims or Perpetrators?", *University of La Verne Law Review*, 2008, 79.

одговарали, па чак и у неким случајевима поступају под принудом.⁵⁶ Уколико би се десило да дете-војник одговара, та ситуација би била у супротности са концептом заштите најбољег интереса детета.⁵⁷ Штавише, још једно важно питање које се тиче одговорности деце-војника јесте постојање њихове воље и свести. Уколико је у конкретном случају нека особа неспособна да управља својим поступцима или код ње не постоји слобода избора да ли ће предузети радњу одређеног кривичног дела - та особа не може бити одговорна за извршење тог кривичног дела.⁵⁸

Са друге стране, Римски статут јасно прописује да није надлежан да одлучује о одговорности лица која у време извршења кривичног дела нису навршила 18 година.⁵⁹ Као што је већ раније истакнуто, ратни злочин представља регрутовање и коришћење деце млађе од 15 година. На основу тога можемо закључити да, према Римском статуту, државе могу да регрутују децу која имају 16, 17 година и која ће вршити кривична дела, а којима се неће судити пред Међународним кривичним судом.⁶⁰ Међутим, то наравно не значи да ова деца, уколико се утврди њихова одговорност, неће одговарати уопште, јер постоји могућност да се њима суди пред националним судовима.⁶¹ Из тог разлога се сматра да би требало забрану регрутовања и коришћења деце у оружаним сукобима подићи на 18 година.⁶²

Непријатељства, односно оружани сукоби остављају последице на психо-физички развој детета, које могу трајати дуг временски период, некада чак и много дуже од оружаног сукоба и периода регрутовања.⁶³ Они се свакодневно сусрећу са мучењем, силовањем, мањком воде, хране и сна и улажу огромне физичке напоре који превазилазе оквире нормалног дечијег

⁵⁶ F. Leveau, "Liability of Child Soldiers Under International Criminal Law", *Osgoode Hall Review of Law and Policy*, Vol. 4, No. 1, 2014, 37-38.

⁵⁷ F. Leveau, *op.cit.*, 66.

⁵⁸ E. Lafayette, "The Prosecution of child soldiers: Balancing accountability with justice", *Syracuse Law Review*, Vol. 63, 2013, 301; M. Norbert, "Children at War: The Criminal Responsibility of Child Soldiers", *Pace International Law Review Online Companion*, No. 1, 2011, 36.

⁵⁹ Римски Статут, члан 26.

⁶⁰ A. Cassese, "The Statute of the International Criminal Court: Some Preliminary Reflections", *European Journal of International Law*, Vol. 10, 1999, 153.

⁶¹ A. Cassese, P. Gaeta, *Cassese's International Criminal Law*, Oxford University Press, 2013, 267; O. Triffterer, *op.cit.*, 777.

⁶² J. Jones, S. Powles, *International Criminal Practice*, превод, Београд, Фонд за хуманитарно право, 2005, 353; Y. Arai-Takahashi, "War Crimes relating to child soldiers and other children that are otherwise associated with armed groups in situations of non-international armed conflict: An incremental step toward a coherent legal framework?", *Questions of International Law*, Vol. 60, 2019, 42.

⁶³ E. Schauer, T. Elbert, *op.cit.*, 314.

живота и развоја.⁶⁴ Због покушаја избегавања кривичне одговорности, деца-војници често добијају задатке и бивају послати на мисије које су најопасније по њихов живот и здравље.⁶⁵ Да би деца-војници преживели, они углавном науче да искључе емоције и да усвајају принципе групе у којој су предмет регрутације и коришћења.⁶⁶

3.2. Остала угрожавања права деце

Једна од многих последица оружаних сукоба представља дечји брак, као што је већ претходно истакнуто. Према међународним стандардима, дечји брак представља облик принудног брака с обзиром на то да једна или обе стране нису изразиле потпун и слободан пристанак.⁶⁷ Дечји брак одузима деци могућност да доносе одлуке о својим животима.⁶⁸ То ремети њихово образовање и чини их рањивијим на насиље, дискриминацију и злостављање.⁶⁹ Дечји бракови спречавају пуно учешће деце у економским, политичким и друштвеним сферама током њиховог живота. За девојке, дечји брак је такође често праћен раном и честом трудноћом и порођајем, што резултира вишим од просечних стопа морталитета мајки.⁷⁰ Такође, дечји бракови нису исти за дечаке и девојчице, нити су исти у свету, чак и унутар једне државе.⁷¹ Много веће последице они остављају на девојчице јер су оне примарно у улози мајке, жене, што носи са собом мањак времена за лично образовање и усавршавање.⁷² Поред тога што постоје ситуације када су девојчице принуђене да ступе у брак,

⁶⁴ E. Schauer, T. Elbert, *op.cit.*, 312.

⁶⁵ R. Cryer, et al., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, Cambridge University Press, 2010, 309.

⁶⁶ N. Grant, Duress as a Defence for Former Child Soldiers? Dominic Ongwen and the International Criminal Court, *International Crimes Database Brief*, 2016, 7.

⁶⁷ C. Thomas, "Forced and early marriage: A focus on Central and Eastern Europe and former Soviet Union countries with selected laws from other countries", 19 June 2009, 2, доступно на

https://www.un.org/womenwatch/daw/egm/vaw_legislation_2009/Expert%20Paper%20EGMGPLHP%20_Cheryl%20Thomas%20revised_.pdf, посећено дана 26.10.2022. године.

⁶⁸ Join us in ending child marriage, July 2017, доступно на https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/EndingChildMarriage_Brochure_English-Web-Final.pdf, посећено дана 26.10.2022. године.

⁶⁹ D. Mazurana, A. Marshak, K. Spears, "Child marriage in armed conflict", *International Review of the Red Cross*, 2019, 584.

⁷⁰ A. Raj, "When mother is a child: the impact of child marriage on the health and human rights of girls", *Archives of Disease in Childhood*, No. 95, 2010, 931.

⁷¹ D. Mazurana, A. Marshak, K. Spears, *op.cit.*, 587.

⁷² S. Petroni, et al., "New findings of Child Marriage in Sub-Saharan Africa", *Annals of Global Health*, No. 5-6, 2017, 781.

а затим су у заточеништву, неке од њих “вољно” узимају мужа борца како би себи и деци обезбедиле сигурност и уточиште, јер њихови родитељи не дозвољавају да се врате својим кућама.⁷³ Тада оне обављају битне улоге за оружану групу, од сексуалних односа и рађања деце до вођења кућа и домаћинства.⁷⁴

Са друге стране, један од великих проблема који прати и децу-војнике, децу која ступе у брак, децу у заточеништву и осталу, јесте дуготрајно оштећење њиховог менталног здравља на које утичу изложеност разним врстама насиља, трајање оружаног сукоба и природа доживљених и сведочених трауматских догађаја.⁷⁵ Најчешћи ментални поремећаји међу децом су депресија и посттрауматски стресни поремећај.⁷⁶ Деца узраста од 0 до 6 година показују повећану анксиозност, страх, нервозу, тугу и плач и имају проблема са спавањем.⁷⁷ Старија деца имају проблема са понашањем и прате их поремећаји који су повезани са њиховим понашањем.⁷⁸ Такође, последице оружаних сукоба, осете се и на односе у породици, односе са вршњацима и одражавају се и кроз незадовољство животом.⁷⁹ Сматра се, са друге стране, да иако сукоби имају негативно дејство на децу, постоје фактори који овај негативан утицај могу на неки начин да умање, а то је присуство заштитних фактора, односно прихватање породице и заједнице.⁸⁰

На крају, једнако важне последице представљају потхрањеност, болест и недостатак здравствене заштите деце. Најтежа и најчешћа последица ванредних ситуација јесте екстремна потхрањеност код деце.⁸¹ С тим у вези, Конвенцијом о правима детета чланом 24 прописано је да ће државе чланице настојати да ниједном детету не буде ускраћено право на здравствену заштиту; да ће се државе чланице залагати да смање стопу смртности деце, да обезбеде

⁷³ D. Mazurana, A. Marshak, “Addressing data gaps on child, early and forced marriage in humanitarian settings”, *White Paper and Discussion Draft*, 2019, 9.

⁷⁴ D. Mazurana, A. Marshak, K. Spears, *op.cit.*, 595.

⁷⁵ F. Charlson, et al., “New WHO prevalence estimates of mental disorders in conflict settings: a systematic review and meta-analysis”, *The Lancet*, 2019, 240.

⁷⁶ R.S. Murthy, R. Lakshminarayana, “Mental health consequences of war: a brief review of research findings”, *World psychiatry: official journal of the World Psychiatric Association*, 2006, 25.

⁷⁷ A. Kadir, et al, “The Effects of Armed Conflict on Children”, *Pediatrics*, 2018, 7.

⁷⁸ G. Halevi, “Risk and Resilience Trajectories in War-Exposed Children across the First Decade of Life”, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, No. 10, 2016, 1185.

⁷⁹ L. Farhood, et al., “The impact of war on the physical and mental health of the family: The Lebanese experience”, *Social science and medicine*, No. 12, 1993, 1557.

⁸⁰ R.L. Frounfelker, et al., “Living through war: Mental health of children and youth in conflict-affected areas”, *International Review of the Red Cross*, 2019, 485.

⁸¹ Deca su svima važna, 64, доступно на <https://api.pks.rs/storage/assets/Deca-su-svima-važna.pdf>, посећено дана 27.10.2022. године.

медицинску помоћ и здравствену заштиту деци и да ће сузбијати болести и потхрањеност.⁸² Овакве ситуације носе са собом дугорочне и тешке последице, које се огледају у лошем здрављу, инвалидитету, малој величини тела, смањење економске продуктивности и повећаној рањивости.⁸³

4. ЗАКЉУЧАК

Права деце у оружаним сукобима заштићена су многобројним изворима, међу којима се посебно истичу Женевске конвенције и Додатни Протоколи, Конвенција о правима детета, Афричка повеља о правима и добробити детета и Римски статут Међународног кривичног суда. Заједничко за све њих је да се деца посвећује посебна пажња и омогућава повољан третман. Са друге стране, оно што их разликује јесте чињеница да нека документа прописују забрану регрутовања деце испод 15, а нека испод 18 година. Као пример, можемо узети Римски статут који ратни злочин сматра регрутовање деце која су млађа од 15 година, а Међународни кривични суд је надлежан да гони учиниоце кривичних дела који су у време извршења кривичног дела навршили 18 година. Самим тим, то значи да уколико неко дете-војник које је извршило кривично дело, а има 16 година, неће одговорати пред овим судом који се стара да кажњава учиниоце кривичних дела који погађају међународну заједницу. Ова чињеница нам говори да један међународни суд оставља националним судовима да одлуче о одговорности овог починиоца. То значи да би национални судови требали да поставе стандарде и мишљења по овом питању, што нам јасно указује да ће се они разликовати од државе до државе. Сматрам да би боље решење да Међународни кривични суд узме активнију улогу по овом питању, како би створио униформна правила.

Поред статуса деце-војника значајно је и питање осталих последица оружаних сукоба на децу. Неки од њих, којима није посвећена довољна пажња, би требали да буду предмет анализе већег броја научних радова и релевантних стручњака. То се пре свега односи на дечји брак, дуготрајно оштећење менталног здравља деце и потхрањеност, болест и недостатак здравствене заштите деце. У раду су наглашени правни недостаци регулисања ових последица и указује се на потребу доношења додатне међународноправне регулативе. Из свега наведеног може се закључити да је питањима статуса и

⁸² Конвенција о правима детета, члан 24.

⁸³ R. Dahab, L. Becares, M. Brown, "Armed conflict as a determinant of children malnourishment: a cross-sectional study in the Sudan", *BMC Public Health*, 2020, 2.

права деце у оружаним сукобима потребно посветити још више пажње с обзиром на њихов посебно осетљив и рањив положај ове групе лица.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге и чланци

1. A. Cassese, "The Statute of the International Criminal Court: Some Preliminary Reflections", *European Journal of International Law*, Vol. 10, 1999.
2. A. Cassese, P. Gaeta, *Cassese's International Criminal Law*, Oxford University Press, 2013.
3. A. Kadir, et al, "The Effects of Armed Conflict on Children", *Pediatrics*, 2018.
4. A. Raj, "When mother is a child: the impact of child marriage on the health and human rights of girls", *Archives of Disease in Childhood*, No. 95, 2010.
5. A.J.M. Delissen, *Legal Protection of Child-Combatant after the Protocols: Reaffirmation, Development or a Step Backwards*, у A.J.M. Delissen, G.J. Tanja, *Humanitarian Law of Armed Conflict-Challenges Ahead: Essays in Honour of Frits Kalshoven*, Martinus Nijhoff Publishers, 1991.
6. C. Cantrell, "Civilian Protection", *International Law Journal*, No. 11, 1976.
7. C. Djeddah, "Children and armed conflict", *World Health*, No. 6, 1996.
8. C. Hamilton, T.A.El-Haj, "Armed Conflict: The Protection of Children under International Law", *The International Journal of Children's Rights*, No. 5, 1997.
9. C.C. Maher, "The Protection of Children in Armed Conflict: A Human Rights Analysis of the Protection Afforded to Children in Warfare", *Boston College Third World Law Review*, No. 2, 1989.
10. D. Happold, "Children Participating in Armed Conflict and International Criminal Law", *Human Rights and International Legal Disclosure*, No. 5, 2011.
11. D. Mazurana, A. Marshak, "Addressing data gaps on child, early and forced marriage in humanitarian settings", *White Paper and Discussion Draft*, 2019.
12. D. Mazurana, A. Marshak, K. Spears, "Child marriage in armed conflict", *International Review of the Red Cross*, 2019.
13. D. Plattner, "The Protection of Children in international humanitarian law", *International Review of Red Cross*, No. 240, 1984.
14. E. Lafayette, "The Prosecution of child soldiers: Balancing accountability with justice", *Syracuse Law Review*, Vol. 63, 2013.

15. E. Schauer, T. Elbert, "The Psychological Impact of Child Soldiering", *Springer*, 2010.
16. F. Charlson, et al., "New WHO prevalence estimates of mental disorders in conflict settings: a systematic review and meta-analysis", *The Lancet*, 2019.
17. F. Leveau, "Liability of Child Soldiers Under International Criminal Law", *Osgoode Hall Review of Law and Policy*, Vol. 4, No. 1, 2014.
18. G. Halevi, "Risk and Resilience Trajectories in War-Exposed Children across the First Decade of Life", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, No. 10, 2016.
19. G. Werle, *Principles of International Criminal Law*, The Hague, TMC Asser Press, 2009.
20. J. Jones, S. Powles, *International Criminal Practice*, превод, Београд, Фонд за хуманитарно право, 2005.
21. J. Kuper, *Children and Armed Conflict: Some Issues of Law and Policy*, y D. Fottrell, *Revisiting Children's Rights: 10 Years of the UN Convention on the Rights of the Child*, The Hague, Kluwer Law International, 2000.
22. J. Kupper, "International Law Concerning Child Civilians in Armed Conflicts", *Clarendon Press*, Vol. 92, 1997.
23. J. McBride, *The War Crime of Child Soldier Recruitment*, The Hague, Asser Press, Springer, 2014.
24. J.M. Henckaerts, L. Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law: Volume I: Rules*, Cambridge University Press, 2005.
25. Justice and Reconciliation Project, *Complicating Victims and Perpetrators in Uganda: On Dominic Ongwen*, JRP Field Note 7, 2008.
26. K. Hanson, "International Children's Rights and Armed Conflict", *Human Rights and International Legal Disclosure*, No. 40, 2011.
27. L. Farhood, et al., "The impact of war on the physical and mental health of the family: The Lebanese experience", *Social science and medicine*, No. 12, 1993.
28. L. Moir, *The Law of Internal Armed Conflict*, Cambridge University Press, 2002.
29. M. Happold, "Child Soldiers: Victims or Perpetrators?", *University of La Verne Law Review*, 2008.
30. M. Jončić, „Zaštita posebnih kategorija lica u oružanim sukobima“, *Bibliid* Vol. LXVI, br. 3-4, 2014.
31. M. Norbert, "Children at War: The Criminal Responsibility of Child Soldiers", *Pace International Law Review Online Companion*, No. 1, 2011.
32. N. Grant, Duress as a Defence for Former Child Soldiers? Dominic Ongwen and the International Criminal Court, *International Crimes Database Brief*, 2016.

33. N. Quenivet, "Does and Should International Law Prohibit the Prosecution of Children for War Crimes", *The European Journal of International Law*, No. 2, 2017.
34. R. Cryer, et al., *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, Cambridge University Press, 2010.
35. R. Dahab, L. Becares, M. Brown, "Armed conflict as a determinant of children malnourishment: a cross-sectional study in the Sudan", *BMC Public Health*, 2020.
36. R. Graf, "The International Criminal Court and Child Soldiers - An Appraisal of Lubanga Judgment", *Journal of International Criminal Justice*, No. 10, 2012.
37. R.K. Dixit, "Special Protection of Children During Armed Conflicts Under the Geneva Convention Regime", *ISIL Yearbook of International Humanitarian and Refugee Law*, No. 2, 2001.
38. R.L. Frounfelker, et al., "Living through war: Mental health of children and youth in conflict-affected areas", *International Review of the Red Cross*, 2019.
39. R.S. Murthy, R. Lakshminarayana, "Mental health consequences of war: a brief review of research findings", *World psychiatry: official journal of the World Psychiatric Association*, 2006.
40. S. Maslen, "Relevance of the Convention on the Rights of the Child to Children in Armed Conflict", *Transnational Law and Contemporary Problems*, No. 2, 1996.
41. S. Maslen, S. Islamshah, „Revolution not Evolution: Protecting the rights of children in armed conflict in the new millennium, Children’s Rights in Conflict and Peace“, The Society for International Development, *SAGE Publications*, London, 2000.
42. S. Petroni, et al., "New findings of Child Marriage in Sub-Saharan Africa", *Annals of Global Health*, No. 5-6, 2017.
43. S. Singer, "The protection of children during armed conflict", *International Review of Red Cross*, No. 252, 1986.
44. Y. Arai-Takahashi, "War Crimes relating to child soldiers and other children that are otherwise associated with armed groups in situations of non-international armed conflict: An incremental step toward a coherent legal framework?", *Questions of International Law*, Vol. 60, 2019.
45. Y. Sandoz, C. Swinarski, B. Zimmermann, *Commentary on Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*, Geneva: International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publications, 1987.

46. O. Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court: Observer's Notes*, Beck/Hart, 2008.
47. Т. Шурлан, “Правни статус и заштита деце у оружаним сукобима - нове тенденције”, *Безбедност*, Београд, бр. 3, 2012.

Правни прописи

1. African Charter on the Rights and Welfare of the Child - Афричка повеља о правима и добробити детета, Organisation of African Unity, 01 July 1990.
2. Convention on the Rights of the Child - Конвенција о правима детета, United Nations, General Assembly Resolution 44/25, 20 November 1989.
3. Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field of 12 August 1949 - Женевска конвенција о побољшању положаја рањеника и болесника у оружаним сукобима.
4. Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea of 12 August 1949 - Женевска конвенција о побољшању положаја рањеника, болесника и бродоломника оружаних снага на мору.
5. Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949 - Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата.
6. Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War of 12 August 1949 - Женевска конвенција поступању са ратним заробљеницима.
7. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts - Додатни протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба - Додатни Протокол I, 8 June 1977.
8. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts - Додатни Протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба - Додатни Протокол II, 8 June 1977.
9. Security Council Resolution 1261 - Резолуција Савета безбедности 1261, United Nations, adopted by the Security Council at its 4037th meeting, on 25 August 1999.

10. The Rome Statute of the International Criminal Court - Римски Статут, Rome, 17 July 1998.

Судска пракса

1. International Criminal Court, Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, ICC-01/04-01/06, Judgement, 14 March 2012.
2. International Criminal Court, Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, ICC-01/04-01/06, Decision on the confirmation of charges, 29 January 2007.
3. Special Court for Sierra Leone, Prosecutor v. Sam Ninga Norman, SCSL-2004-14-AR72(E), Decision on Preliminary Motion based on lack of jurisdiction, Dissenting Opinion of Justice Robertson, 31 May 2004.

Остали извори

1. C. Thomas, "Forced and early marriage: A focus on Central and Eastern Europe and former Soviet Union countries with selected laws from other countries", 19 June 2009, 2, доступно на https://www.un.org/womenwatch/daw/egm/vaw_legislation_2009/Expert%20Paper%20EGMGPLHP%20_Cheryl%20Thomas%20revised_.pdf, посећено дана 26.10.2022. Године.
2. Cape Town Principles And Best Practice On The Prevention Of Recruitment Of Children Into The Armed Forces And Demobilization And Social Reintegration Of Child Soldiers In Africa, 30 April 1997, доступно на <https://openasia.org/en/wp-content/uploads/2013/06/Cape-Town-Principles.pdf>, посећено дана 26.10.2022. Године.
3. Deca su svima važna, 64, доступно на <https://api.pks.rs/storage/assets/Deca-su-svima-vazna.pdf>, посећено дана 27.10.2022. године.
4. Join us in ending child marriage, July 2017, доступно на https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/EndingChildMarriage_Brochure_English-Web-Final.pdf, посећено дана 26.10.2022. године.
5. Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court, United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court, 14 April 1998.
6. Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Mrs Fatou Bensouda, on the International Day against the use of Child Soldiers: "Children are especially vulnerable. We must act to protect them", доступно

на: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=200212-otp-statement-child-soldiers>, посећено дана 12.10.2022. Године.

7. The Six Grave Violations Against Children During Armed Conflict: The Legal Foundation, доступно на https://childrenandarmedconflict.un.org/publications/WorkingPaper1_SixGraveViolationsLegalFoundation.pdf, посећено дана 12.10.2022. Године.

Aleksandra TOROMAN
PhD student
University of Novi Sad
Faculty of Law

STATUS AND RIGHTS OF CHILDREN IN ARMED CONFLICTS

Summary

For some categories of individuals, armed conflicts have more serious consequences, given their particular situation and vulnerability, namely children. Therefore, they should enjoy special protection. The reason for this lies in the fact that children are often not only victims in armed conflicts, but are also manipulated and exploited in various ways. Thus, in some situations, children are even recruited to commit crimes that constitute the most serious violations of international humanitarian law. This type of engagement, which is now widespread, has long-term effects on the psychological, physical, and social maturation of children. The increasingly common phenomenon demonstrates the need to protect this category of individuals at the international level and to present documents that improve the status of children. International mechanisms that influence the international community with their views also contributed by creating new rules that help to secure the position of children. For example, the forced recruitment of children under the age of 18 and their participation in armed conflicts is considered one of the worst forms of child labor. On the other hand, the recruitment of children under the age of 15 is a war crime enshrined in numerous international documents, such as the Rome Statute of the International Criminal Court.

Key words: children, international humanitarian law, armed conflicts.